

Vocabulary of the 6th Grade Turkish Book and Corpus-based Activity Suggestions

6. Sınıf Türkçe Kitabının Söz Varlığı Görünümü ve Derleme Dayalı Etkinlik Önerileri *

Özlem Kurtoğlu Zorlu **

ABSTRACT: The aim of this study is to identify whether the 6th Grade Turkish textbook and workbook meet the criteria suggested by Güneşli (2011) and to create vocabulary exercises using corpus data. This study, the method of which is a descriptive survey model, reveals that these books are appropriate in terms of using Turkish vocabulary, cognitive and language development level, regarding the frequency of use of words, concreteness, connotation of words, expediency, including different methods-techniques, tools and activities. However, they aren't appropriate in terms of basic concepts, imagery and activities of pragmatic analysis. Furthermore, some activities can be improved to meet the criteria of vocabulary teaching and analysis.

Keywords: Turkish textbooks, teaching vocabulary, corpus linguistics

ÖZ: Özet, Bu çalışmanın amacı, 6. sınıf Türkçe ders ve çalışma kitabının Güneşli'nin (2011) önerdiği ölçütlere uygunluk durumunun belirlenmesi ve derlem verisinden yararlanılarak sözcük öğretimiyle ilgili örnek etkinlikler tasarlanmasıdır. Tarama modelinde betimsel bir araştırma olan bu çalışmanın bulguları, kitapların Türkçe sözcük kullanımı, bilişsel gelişim ve dil gelişimi, sözcüklerin kullanım sıklığını dikkate alma, somutluk ve çağrışım durumuna görelik, öğretimde amaçlara görelik ve farklı yöntem-teknik, araç-gereç ve etkinliklere yer verme açısından uygun olduğunu göstermektedir. Buna rağmen, temel kavramlar, imgelem durumuna görelik, kullanıma göre incelemeğe yer verme açısından uygun değildir. Ayrıca, sözcük inceleme ve sözcük öğretimi etkinlikleri alanındaki ölçütlere göre geliştirilmesi gereken yönler vardır.

Anahtar sözcükler: Türkçe ders kitapları, sözcük öğretimi, derlem dilbilim

* Bu çalışma bulgularının bir kısmı 6-8 Ekim 2016 tarihleri arasında Burdur'da düzenlenen 9. Uluslararası Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Kurultayında sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Yrd.Doç.Dr., Mersin Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, ozlemkurtoglu@mersin.edu.tr

Giriş

Türkçe ders kitapları sözcük öğretimi için kullanılan en temel araçlardandır. Bu nedenle alanyazında Türkçe ders kitaplarında sunulan sözcük varlığının ve çalışma kitaplarındaki etkinliklerin incelendiği birçok çalışma vardır. Bu çalışmalarda belirlenen sorunlar şu şekilde özetlenebilir: (i) Kitapların deyim, atasözü, ilişki sözü, tekerleme gibi farklı sözcük öğelerini örneklendirmede yetersiz kalması ve aynı sınıf için hazırlanmış kitaplarda bu tür sözcük öğelerinin sayı bakımından farklılıklar göstermesi. (ii) Farklı sınıflara ait ders kitaplarındaki toplam sözcük ve farklı sözcük sayısının sınıflar arasında düzenli bir dağılım göstermemesi ve farklı sözcük sayısının yetersizliği. (iii) Sözlük etkinliklerinin yetersizliği. (iv) Etkinlik türü ve sayısındaki artışın sınıflara göre düzenli ve düzeye uygun olmaması ve kavram öğretiminde kolaydan zora, basitten karmaşığa ilkesinin ihlal edilmesi. (v) Etkinliklerin genellikle “tanımsal bilgi” düzeyinde kalması ve “bağlamsal/kullanımsal bilgi” ile ilgili etkinliklerin azlığı.

Kuramsal Çerçeve

Uludağ (2010) 5 farklı yayınevine ait 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabını söz varlığı açısından karşılaştırmış; kitapların Türkçede sık kullanılan sözcükleri içermesi bakımından birbirlerine benzediklerini, ancak deyim varlığının sayı bakımından farklılıklar gösterdiğini, bazı kitaplarda hiç atasözü yer almadığını, bazı kitaplarda ise hiç ilişki sözü ve tekerleme bulunmadığını ortaya koymuştur. Karadağ & Kurudayıoğlu (2010), 2005-2006 öğretim yılında kullanılan İlköğretim 1. kademe (1-5. sınıflar) ders kitaplarında toplam sözcük ve farklı sözcük kullanımı bakımından sınıflar arasında bir düzensizlik olduğunu belirtmiş; Gür, Coşkun & Sağlam (2013) da bunu destekleyecek biçimde İlkokul 2., 3. ve 4. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki sözcüklerin sınıflar arasında düzenli bir dağılım göstermediğini ifade etmiş ve farklı sözcük sayısının yetersiz olduğunu vurgulamıştır. Türkçe sözcük varlığını geliştirmeye yönelik etkinlikleri konu alan Göçer (2009), ülkemizde sözcük öğretimi etkinliği olarak genellikle sözcük anlamını öğrenmek üzere sözlüğe bakılmasının ve sözcüğün cümle içinde kullanılmasının istendiğini, ancak sadece bu yöntemle yapılan öğretimin etkili olamayacağını ve öğrenciyi daha aktif hale getirecek etkinliklerin gerekliliğini savunmuştur.

1-5. sınıf çalışma kitaplarındaki sözlüğe gönderen etkinlikleri inceleyen İbe Akcan (2012) da sözlük etkinliklerinin yetersiz olduğu sonucuna varmış; sözlük kullanmayı pasif bir etkinlik olmaktan çıkarmak ve öğrenmenin kalıcılığını sağlamak için üretime dönük, iletişime dayalı sınıf içi etkinliklerin planlanmasını önermiştir. İbe Akcan (2014) çalışma kitaplarındaki etkinlik türü ve sayısının düzenli ve düzeye uygun bir şekilde artmadığını, kavram öğretiminde ise kolaydan zora, basitten karmaşığa ilkesinin ihlal edildiğini saptamıştır.

Alanyazında sözcük öğretimi açısından ders ve çalışma kitaplarını değerlendiren ve olumsuz yönleri eleştiren çok sayıda çalışma olmasına rağmen, bu sorunların nasıl aşılabileceğini gösteren, çalışma kitaplarına alınabilecek uygun etkinlik önerileri sunan az sayıda çalışma vardır. Bunlar arasında yapılandırmacı yaklaşıma göre, görsel öğelerden de yararlanılarak hazırlanmış farklı sözcük öğelerinin öğretilmesiyle ilgili etkinlikler sunan

Lüle Mert (2010), derlem dilbilim yöntemleri kullanılarak tasarlanan etkinlikler sunan Aksan & Uçar (2012) ve bilişsel dilbilim kuramından yararlanılarak oluşturulan etkinlikler öneren İbe Akcan, Erköse & Yalçın Çakmak (2016) sayılabilir.

Bu çalışmanın amacı, 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin ve çalışma kitabındaki sözcüklerle ilgili etkinliklerin Güneyli'nin (2011) önerdiği ölçütlere uygunluk durumunun belirlenmesi ve derlem verisinden yararlanılarak sözcük öğretimiyle ilgili örnek etkinlikler tasarlanmasıdır.

Yöntem

Tarama modelinde betimsel bir araştırma olan bu çalışmada 6. sınıf Türkçe ders (MEB, 2015a), ve çalışma kitabı (MEB, 2015b), Güneyli'nin (2011) ölçütlerine göre incelenmiş, ardından derlem dilbilim araçlarından yararlanılarak oluşturulan etkinlik önerileri sunulmuştur. Güneyli'nin (2011) önerdiği sözcükleri değerlendirme ölçütleri şu başlıkları içermektedir:

1. Temel Kavramlar (Sözcük ve kavram ayrımını temel alma ve kavramsallaştırmaya yer verme 2. Türkçe sözcük kullanımı 3. Sözcük seçimi (Bilişsel gelişime ve dil gelişimine uygunluk; sözcüklerin kullanım sıklığını dikkate alma; imgelem, somutluk ve çağrışım durumuna görelik; farklı sözvarlığı öğelerini örneklendirme açısından) 4. Sözcük inceleme (Ses ve ses üstü birimlere, biçime, sözdizimine, anlama ve kullanıma göre) 5. Sözcük öğretimi (Farklı yaklaşımlara yer verme, amaçlara uygunluk, dil becerileri ile ilişkilendirme, farklı yöntem-tekniğe, araç-gereç ve etkinliklere yer verme bakımından)

Derleme dayalı etkinlik örneklerinin oluşturulmasında ise derlem dilbilimi araçlarının kullanımıyla Türkçe Ulusal Derleminden (Aksan ve diğerleri, 2012) alınan bağımlı dizinlerden yararlanılmıştır.

Bulgular

Temel Kavramlar

Sözcük ve kavram ayrımını temel alma

Ders kitabında *kavram* 1, *sözcük* 1, *kelime* 2 defa kullanılmıştır. Bu kullanımların hiçbirinde sözcük ve kavram arasındaki fark açıklanmamıştır. Çalışma kitabında ise *kelime* 254, *sözcük* 10 kez kullanılmıştır. Bu kullanımların hiçbirinde sözcük/kelime ile kavram arasındaki farka değinilmemiştir. Bu ifadeler, tanımlanmamıştır. Sözcük ve kavram ayrımını öğretmeye yönelik bir etkinlik bulunmamaktadır.

Kavramsallaştırmaya yer verme

Kavramsallaştırmaya yer verilmemiştir. Sözcüklerin benzerlik ve farklılıklarının ele alındığı kavramsallaştırma etkinliği bulunmamaktadır.

Türkçe Sözcük Kullanımı

Ders kitabındaki toplam sözcük sayısı 18068, ders kitabındaki farklı sözcük sayısı 7879, Türkçe olmayan sözcük sayısı ise 183'tür. Türkçe olmayan sözcüklerden büyük bir kısmı ödünçleme yoluyla dilimize girmiştir ve yaygın olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla

öğrencilerin bu sözcükleri anlamakta güçlük çekmeyeceğini, bu sözcüklerin çoğunun onların sözcüklerinde zaten bulunduğunu düşünebiliriz.

Türkçe ders kitabında Türkçe olmayan sözcüklerden bir kısmı özel addır. Kitaptaki yabancı sözcüklerin Türkçe karşılıkları verilmemiştir. Yalnızca bazı özel adların nasıl sesletileceği parantez içinde verilmiştir (*La Fontaine (La Fonten)*, *Galileo Galilei (Galileo Galile)*, *Henry Ford (Henri Ford)*, *Ostilio Ricci (Ostilya Riççi)* gibi).

Çalışma kitabında ise Türkçe olmayan sözcüklerle ilgili yalnızca üç etkinlik bulunmaktadır. Bunlardan birincisinde öğrencilerden, yabancı dillerden alınmış sözcüklerle bunların Türkçe karşılıklarını eşleştirmeleri istenmiştir (*laptop – dizüstü bilgisayar* gibi). İkincisinde öğrencilerden verilen tümcelerde geçen yabancı dillerden alınmış sözcüklerin Türkçe karşılıklarını kullanarak cümleleri yeniden yazmaları istenmiştir. Üçüncü etkinlik ise okudukları metindeki sözcüklerle ilgili değerlendirme soruları içeren bir formdur. “Yabancı dillerden dilimize geçmiş kelimeler sıkça kullanılmıştır” ifadesi verilmiş ve öğrencilerden bu ifadeyi “evet”, “kısmen” veya “hayır” olarak işaretlemeleri istenmiştir. Buna dayanarak, bu etkinliklerle öğrencilerin yabancı sözcük kullanımıyla ilgili farkındalıklarının geliştirilmesinin amaçlandığı, Türkçe ve yabancı sözcükleri birbirlerinden ayırabilme becerilerinin geliştirilmeye çalışıldığı düşünülebilir. Ancak, bu tür etkinliklerin sayısı azdır.

Sözcük Seçimi

Bilişsel gelişime uygunluk

Ders kitabındaki sözcükler, 6. sınıf öğrencilerinin bilişsel gelişimine uygundur. Çalışma kitabında sözcüklerin anlamlarının tahmin edilmesiyle ilgili, öğrencilerin bilişsel gelişimlerine uygun olarak hazırlanmış 8 etkinlik bulunmaktadır. Sayıca fazla olmamakla birlikte, etkinlikler, öğrencilerin bilişsel gelişimlerine uygundur.

Dil gelişimine uygunluk

Ders kitabındaki sözcükler, öğrencilerin dil gelişimine uygun olacak şekilde seçilmiştir. Çalışma kitabında, verilen sözcüklerin anlamlarının öğrenciler tarafından kendi bireysel yorum ve açıklamalarına göre tanımlanmasına ve yeni öğrenilen sözcüklerin öğrenciler tarafından kullanılmasına olanak sağlanmıştır. Bu konuyla ilgili çalışma kitabında 21 adet etkinlik bulunmaktadır.

Sözcüklerin kullanım sıklığını dikkate alma

Tablo 1, Türkçe ders kitabında en sık kullanılan 20 sözcüğü göstermektedir.

Tablo 1. Türkçe Ders Kitabında En Sık Kullanılan Sözcükler

Sıra	Sıklık	Sözcük	Sıra	Sıklık	Sözcük
1	516	bir	11	83	gibi
2	231	bu	12	75	ki
3	183	ve	13	65	ben
4	171	de	14	64	her
5	160	da	15	63	sonra
6	119	ne	16	62	daha
7	115	o	17	60	kadar
8	97	hoca	18	56	en
9	96	için	19	55	dedi
10	88	çok	20	52	mi

Tablo 2’de ise Türkçe Ulusal Derleminde en sık kullanılan sözcükler görülmektedir.

Tablo 2. Türkçe Ulusal Derleminde En Sık Kullanılan Sözcükler

Sıra	Sıklık	Sözcük	Sıra	Sıklık	Sözcük
1	1.209.785	bir	11	176.164	ile
2	1.004.455	ve	12	169.578	o
3	625.335	bu	13	151.348	ne
4	361.061	da	14	136.938	her
5	352.249	de	15	132.413	sonra
6	253.572	için	16	130.241	olan
7	196.477	çok	17	128.015	ama
8	189.919	olarak	18	123.892	en
9	185.707	gibi	19	120.941	kadar
10	183.675	daha	20	96.402	ki

Ders kitabında en sık geçen 20 sözcükten 16’sı, (bir, bu, ve, de, da, ne, o, için, çok, gibi, ki, her, sonra, daha, kadar, en) Türkçe Ulusal Derleminde geçen en sık 20 sözcük arasında yer almaktadır. Bu da bize, günlük yaşamda sıklıkla kullanılan sözcüklere kitapta yeterince yer verildiğini göstermektedir.

Çalışma kitabında, kullanım sıklığı çok olan bu sözcüklerden bazılarının (için, gibi, de, vb.) öğretimine yer verilmiştir.

İmgelem durumuna görelik

Kitapta sözcüklerin öğrencinin zihninde ne gibi tasarımlar uyandırdığı üzerinde durulmamıştır.

Somutluk durumuna görelik

Çalışma kitabında somutluk/soyutluk ile ilgili olarak sadece 2 etkinlik yer almaktadır. Bu etkinliklerde öğrencilerin adları soyut ve somut olarak işaretlemeleri beklenmektedir.

Çağrışım durumuna görelik

Çalışma kitabında çağrışımla ilgili 4 etkinlik yer almaktadır.

Farklı sözcükler öğelerini örneklendirme

İkilemelere yalnızca 2 etkinlikte yer verilmiştir. (*Pırıl pırıl, uzun uzun, sarsıla sarsıla, ara sıra* ikilemelerinin öğretilmesi amaçlanmıştır.) Deyimlerle ilgili 10 etkinlik vardır. Bölgesel dil kullanımı yalnızca 1 etkinlikte ele alınmıştır. Kalıpsöz, özdeyiş, terim ve argo kullanımıyla ilgili hiç etkinlik bulunmamaktadır.

Sözcük İnceleme

Ses ve ses üstü birimlere göre inceleme

Çalışma kitabında ünlü, ünsüz benzeşmesi, vurgu, tonlama ve durak konuları ele alınmıştır. Sesletim, yalnızca 1 etkinlikte geçmektedir. Vurgu, tonlama ve durak yalnızca 2 etkinlikte yer almaktadır. Bunlar da “Akran değerlendirme formu” şeklindedir. Ancak akranlarını doğru değerlendirebilmesi için öğrencilerin öncelikle bu kavramları pekiştirecek etkinliklere gereksinimi vardır.

Biçime göre inceleme

Çalışma kitabında öncül-ardıl biçimbirimler (kök ve ekler) 2 etkinlikte ele alınmıştır. Özgür-bağımlı biçimbirimlerle ilgili etkinlik yoktur. Hem sözlüksel (eylem, ad,

sıfat, belirteç), hem de görevsel (ilgeç, adıl ve ekler) biçimbirimlerle ilgili etkinlikler bulunmaktadır. Türetim-işletim ardılları (yapım-çekim ekleri) 6 etkinlikte ele alınmıştır. Sözcük türleri (ad, sıfat, adıl, belirteç...) ile ilgili alıştırmalara da yer verilmiştir.

Sözdizimine göre inceleme

Çalışma kitabında sözcüklerin tümceden ayrı bir biçimde ele alındığı örnekler de tümce içinde ele alındığı etkinlikler de bulunmaktadır. Ancak, sözdizimindeki hareketlilikten bahsedilmemiş, sözdizimindeki hareketliliğe bağlı olarak sözcüğün tümcedeki etkisinin (anlam veya görev) değişebileceği üzerinde durulmamıştır.

Anlama göre inceleme

Sözcüklerin anlam ilişkileri üzerinde durulmuştur. Eş anlamlılık ile ilgili 5 etkinlik zıt anlamlılıkla ilgili 2 etkinlik vardır. Sesteşlikle ilgili etkinlik bulunmamaktadır. Gerçek (temel ve yan anlam) ve mecaz anlam 3 etkinlikte yer almaktadır. Ad aktarması, deyim aktarması vb. anlam olayları üzerinde duran yalnızca 1 etkinlik vardır. Söz sanatlarına da yalnızca 1 etkinlikte yer verilmiştir.

Kullanıma göre inceleme

Etkinliklerin çoğunda sözcükler bağlam içerisinde verilmiştir ama sözcüklerin etkisinin kullanıldığı durumlara (resmi ortam, arkadaş ortamı...) ve bireyin kullanım amacına (bilgilendirmek, eğlendirmek...) göre değişebileceği üzerinde durulmamıştır.

Sözcük Öğretimi

Farklı yaklaşımlara yer verme

Sözcük öğretimi yaklaşımlarından *şartlanmaya* 8 etkinlikte yer verilmiştir. Bir sözcüğün, bilinen başka bir sözcükle ilişkilendirilerek öğretilmesi olan *aktarma* yaklaşımına göre hazırlanmış etkinlik yoktur. Hedef sözcüğün farklı metinler içerisinde örneklendirilmesi olan *bağlama* 6 etkinlikte yer verilmiştir. Nesnenin resminin gösterilmesi veya sesinin dinletilmesi yoluyla adının öğretilmesi anlamına gelen *şartlanma* yaklaşımına göre hazırlanmış 8 etkinlik bulunmaktadır.

Çalışma kitabında genelleme, belirginleştirme, ayırt etme, (kavram haritaları kullanarak) anlamlı hale getirme yaklaşımlarına göre hazırlanmış etkinlikler bulunmamaktadır. Sınıflandırma sadece 2 etkinlikte geçmektedir. Kitapta en çok tanımlama yaklaşımına göre hazırlanmış etkinlik vardır (17 etkinlik). Farklı yaklaşımlara kısmen yer verildiği söylenebilir ancak kitaplar bu bakımdan geliştirilmelidir.

Amaçlara uygunluk

Sever (2004) amaçları bilgi düzeyi ve uygulama düzeyi olmak üzere 2 gruba ayırır. Bilgi düzeyi ile ilgili amaçlar sözcüklerin (deyim, atasözü, ikileme, vb.) anlam bilgisi, sözcük türleri (ad, sıfat, adıl, bağlaç, vb.) bilgisi ve sözcüklerin yapı özelliklerinin bilgisini (ek, kök, basit sözcük, bileşik sözcük, türemiş sözcük) içerir. Uygulama düzeyi ile ilgili amaçlar ise sözcüklerin anlam özellikleriyle, sözcük türleriyle ve sözcüklerin yapı özellikleriyle ilgili ilkeleri uygulayabilmektir.

Bu bakımdan yapılan incelemede hem bilgi hem de uygulama düzeyindeki amaçlara ulaşmaya yönelik etkinlikler bulunduğu gözlenmiştir. Amaçlarla etkinlikler birbirleriyle örtüşmektedir.

Dil becerileri ile ilişkilendirme

Temel dil becerilerinden dinleme 3, konuşma 2, okuma 10, yazma 27 etkinlikte ele alınmıştır. Konuşma becerisiyle ilgili etkinliklerde bazı problemler bulunmaktadır. Örnek olarak, çalışma kitabının 46. sayfasında “konuşmamı değerlendiriyorum formu” olmasına rağmen bu formdan önceki etkinliklerin “konuşarak” yani “sözlü” olarak yapılacağına dair bir yönlendirme bulunmamaktadır. Tam tersine, yazılı olarak yapılması istenen etkinlikler vardır (Çalışma kitabı, s. 45, 4. etkinlik). “Yazınız” ifadesinin geçmediği yerlerde de aktivitenin sözlü olarak yapılacağı çıkarımını yapmak mümkün değildir çünkü sorunun cevabının yazılması için boşluk bırakılmıştır (Çalışma kitabı, s. 45, 3. etkinlik). Buna benzer bir başka örnek s. 136’daki akran değerlendirme formu ve öncesindeki sözlü olarak yapılacağı belirtilmemiş etkinliklerdir. Kitapta konuşma etkinliği olarak her temanın başında “Temaya hazırlanıyorum” bölümleri vardır ancak bu bölümlerdeki sorulardan yalnızca üçü sözcük öğretimiyle ilgilidir (s. 65, 91, 121).

Farklı yöntem-tekni, araç-gereç ve etkinliklere yer verme

Çalışma kitabında yer alan yöntem-tekni, araç-gereç ve etkinlikler şunlardır: (1) Sözcüğün anlamını sözlükten bulma (2) Sözcüğün anlamı ile ilgili boşluk doldurma, doğru-yanlış, eşleştirme, çoktan seçmeli türündeki sorulara yanıt verme (3) Sözcüğün anlamını tahmin etme (4) Sözcükle ilgili çağrışım sözcüklerini yazma/söyleme (5) Verilen sözcükler arasından anlam bakımından bir grup oluşturanları yazma (6) Bir metinde geçen sözcüğün hangi anlamda kullanıldığını belirtme (7) Bir metinde geçen eş/yakın/karşıt/soyut/somut/temel/mecaz/genel/özel anlamlı sözcükleri bulma (8) Verilen sözcüğün türünü (ad, sıfat, vb.) bulma (9) Verilen sözcüğün yapısını çözümleme (kök, yapım eki, çekim eki, basit, bileşik, türemiş) (10) Görsel ve işitsel araçlardan yararlanarak sözcük öğretme (11) Ayrı ayrı verilen harflerden veya hecelerden sözcük, sözcüklerden ise tümce oluşturma (12) Yeni öğrendiği deyim, atasözü, ikileme, sözcükleri kullanarak (öykü, şiir) vb. metin yazma (13) Benzetmelerden yararlanarak sözcük öğretme (14) (Bilmecelerden ve) bulmacalardan yararlanma (15) (Şarkı ve) şiirlerden yararlanarak sözcük öğretme (16) Rol oynama ve drama yoluyla sözcük ve kavram öğretme.

Çalışma kitabında bulunmayan yöntem-tekni, araç-gereç ve etkinlikler ise şunlardır: (1) Verilen sözcükler arasından anlam bakımından diğerleriyle uyumunu yazma (2) Verilen sözcüğü düzgün ve anlaşılır bir biçimde (sesbilgisi kurallarına uygun) sesletme (3) Sözlük defteri oluşturma (4) Uzun bir sözcük verip içerisindeki harfleri kullanarak yeni sözcükler bulma (5) Sözcüğün son harfini kullanıp yeni sözcük yazma ve devamını getirme (6) Harfleri karıştırılan sözcüğün ne olduğunu bulma (7) Verilen sözcükte tek bir harf değiştirme yoluyla yeni bir sözcük bulma (8) Verilen bir sözcüğü, deyimini, atasözünü çizerek (afiş, resim, karikatür) anlatma (9) Gözlem, gezi ve deneyimler yoluyla sözcük ve kavram öğretme (10) Sözcüğü araştırma yoluyla (büyüklerine sorarak, ansiklopedi ve kitaplardan, internetten yararlanarak vb.) öğretme (11) Oyunlardan (adam asmaca, tabu, vb.) yararlanarak sözcük öğretme (12) Kavram haritalarından yararlanarak sözcük öğretme (13) Verilen bir sözcükle ilgili deyimleri, atasözlerini, ikilemeleri listeleme.

Derleme Dayalı Etkinlik Önerileri

Derlem verisi, Türkçe çalışma kitaplarındaki sözcük öğretimi etkinliklerinin hazırlanmasında kullanılabilir yararlı bir kaynaktır çünkü gerçek dil verisinden faydalanma olanağını sunar ve sözcükleri bağlam içerisinde farklı anlamlarıyla ve kullanım biçimleriyle görebilmemizi sağlar. 6. sınıf Türkçe dersi amaç ve konularına uygun olacak biçimde, Türkçe Ulusal Derleminden yararlanılarak hazırlanmış olan etkinlik önerileri örnek 1-6’da görülmektedir.

(1) Aşağıdaki bağımlı dizinlerden hangisinde kişileştirme yapılmıştır? (Aşağıdaki bağımlı dizinlerden hangisinde insana özgü özellikler cansız varlıklar için kullanılmıştır?)

- 1 Baba Hasan işten gelmiştir. **Yorgun** ve bezgindir... Babaaanne yine aynı...
- 2 tepesi kesik bir İnka piramidi. Ve çevresinde, tuğla rengi, ıssız, **yorgun** bir coğrafya: ıslak kıyılar, yumuşak yükseltiler, seyrek koruluklar,
- 3 Bana hep güzel sözler söyler, kendisi de **yorgun** olmasına rağmen, hiç bundan söz etmeyip, beni sevindirmeye çalışırdı.
- 4 Okurken/dinlerken uyuma hakkı: Özellikle çocukların, yaşlıların ve **yorgun** insanların kullandığı hakların başında gelir.
- 5 "Hiç de söylendiği kadar yakışıklı değil" diye düşündüm. "Yalnız öyle **yorgun** ki... Ama niçin ona hiç acıymıyorum? Şimdi, benim yerime yanında

(2) Aşağıda “tatlı” sözcüğünün bağımlı dizinleri verilmiştir. a) Bağımlı dizinleri inceleyerek “tatlı” sözcüğünün her bağımlı dizindeki sözcük türünü yanına yazınız. b) “Tatlı” sözcüğünü, derlemde yer alan anlamlarından yararlanarak tanımlayınız. c) “Tatlı” sözcüğünün anlamlarını sözlükten kontrol ediniz. d) “Tatlı” sözcüğünü farklı anlamlarını örneklendirecek biçimde tümce içinde kullanınız.

- 1 Ona otelin adını söyleyince **tatlı tatlı** gülmeye başladı.
- 2 Beraber güzel bir **tatlı** yapıp komşularımıza dağıttık.
- 3 Yaz gecesi **tatlı**, yatıştırıcı, deniz tuzlu, karanlık ve ıssızdı.
- 4 altında şişkin bir yumru yapan, topaç biçiminde etli ve **tatlı** yumrumsu, iki yıllık bir bitkidir.
- 5 Birtakım organizmalar hem denizde hem de **tatlı** suda kendi evleri gibi yaşarken

(3) Aşağıdaki bağımlı dizinleri inceleyiniz. Hangi bağımlı dizinde doğadan insana aktarma yapılmıştır?

- 1 "Vay dede nereye böyle, hele anlat bakalım" diyor **yapışkan** hemşehrisi. Dede bozuluyor "Ne anlatayım yavvvvvvvv" diyor. "Anlat dede ya,
- 2 **Yapışkan** sargı bezleri, üzerine damlatılacak oksijenli su ile yumuşatılarak açılmalıdır.
- 3 bu kez yüzeye şeker, amino asit ve yağ asitlerince zengin, **yapışkan** nitelikte özel bir sıvı salgılanmaktadır.

(4) Aşağıdaki bağımlı dizinlerden hangisinde “dalmak” sözcüğü temel anlamıyla kullanılmıştır?

- 1 - Yeter abla! - Uyusana artık! Gözlerini sımsıkı yumuyor, uykuya **dalmak** için beynini boşaltmaya çalışıyordu.
- 2 kuş, Yem diye koşturmuş... Ne bulursa getirir, Yavrulara yedirir, Ormana **dalmak** için. Yeni yem bulmak için, Gider gider gelirmiş. Sanırdımız delirmiş...
- 3 Sanki camgöbeği çiçekler açıyor aşağıda... Yüzmek ve **dalmak**, bir de balık avlamak için ideal bir koy burası...

(5) Aşağıdaki bağımlı dizinlerden hangisinde “bir” ve “takım” sözcükleri ayrı yazılması gerektiği halde bitişik yazılmıştır?

- 1 Sonunda az da olsa **birtakım** şeyler oturdu ve çok gecikmeli olarak ilk çeliklerin üretimine geçtim.
- 2 Depremler çoğunlukla, yer yüzeyinde **birtakım** değişiklikleri ve olayları oluşturabilir. Sıcak-

	soğuk su kaynaklarının kurumasına
3	ya da hizmeti baskı veya zorlamayla satmak değildir. Satış birtakım çalışmasıdır. Takım içinde görev yapan her eleman kendi başarısı kadar,
4	Diyelim ki rasathanede birtakım teknik aletler kullanacaksa onları ustalara yaptırıyor. Ya da kendisi zaman

(6) a) Aşağıda verilen bağımlı dizinlerden yararlanarak “baş” sözcüğünün farklı anlamlarını yazınız. b) Bu anlamların doğruluğunu sözlükten kontrol ediniz. c) “Baş” sözcüğünü, farklı anlamlarını örneklendirecek şekilde cümlede kullanınız.

1	Baş oyuncunun bana bilindik gibi gelen sesine sarıldım: "Hoşgeldin ruhumun ortağı.
2	Bunların içinde en sıkça görülenleri; ekzema, astım, baş ağrısı, alerjik kaşıntılar,
3	Bir teknenin ön kısmına baş , arka kısmına kıç, ön kısmından yani baştan ileri ufuk yönündeki

Sonuç ve Tartışma

6. sınıf Türkçe ders ve çalışma kitabı, sözcük ve kavram ayrımını temel almadığı ve kavramsallaştırmaya yer vermediği için *temel kavramlar* açısından uygun değildir. *Türkçe sözcük kullanımı* bakımından uygun bulunmuştur. *Sözcük seçimi* bakımından bilişsel gelişime ve dil gelişimine uygundur. Sözcüklerin kullanım sıklığı dikkate alınmıştır. Somutluk ve çağrışım durumuna görelilik bakımından uygundur. Farklı sözvarlığı öğelerini örneklendirme bakımından kısmen uygun bulunmuştur. İmgelem durumuna görelilik bakımından uygun değildir. *Sözcük inceleme* etkinliklerin geliştirilmesi gerekmektedir. Ses ve ses üstü birimlere göre inceleme bakımından etkinlik sayısının azlığı nedeniyle kısmen uygun bulunmuştur. Biçime göre inceleme bakımından da (özgür-bağımlı biçimbirimlere de yer verilmesi gerektiğinden) kısmen uygundur. Sözdizimine göre inceleme bakımından yetersizdir çünkü sözdizimindeki hareketlilikten söz edilmemiş ve sözdizimindeki hareketliliğe bağlı olarak sözcüğün tümcedeki etkisinin (anlam veya görev) değişebileceği üzerinde durulmamıştır. Anlama göre inceleme bakımından kısmen uygundur çünkü etkinlik sayısı azdır. Kullanıma göre inceleme olmadığı için yetersizdir. *Sözcük öğretimi* açısından incelendiğinde farklı yaklaşımlara yer verme bakımından kısmen uygun olduğu görülmüştür. Sözcük öğretimi etkinlikleri, amaçlara uygundur. Dil becerileri ile ilişkilendirme bakımından (dinleme ve konuşma etkinliklerinin azlığı nedeniyle) kısmen uygundur. Farklı yöntem-tekni, araç-gereç ve etkinliklere yer verme bakımından uygundur ama daha da geliştirilmesi mümkündür.

Ders kitaplarına alınacak etkinliklerin tasarlanmasında derlem dilbilim araçlarından yararlanılabilir. Sözcüğün bağlam içinde öğretilmesinin amaçlandığı etkinliklerde doğal dil verisi sunan derlemelerin kullanılması yararlı olabilir.

Kaynakça

- Aksan, Y., Aksan, M., Koltuksuz, A., Sezer, T., Mersinli, Ü., Demirhan, U. U., Yılmaz, H., Kurtoğlu, Ö., Atasoy, G., Öz, S. ve Yıldız, İ. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). *Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012)* içinde. (ss. 3223-3227) İstanbul. Türkiye. <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html>
- Aksan, Y. ve Uçar, A. (2012). Türkçe sözvarlığının öğretiminde derlem kullanımı: Türkçe Ulusal Derlemi örneği. M. Aksan. ve Y. Aksan (Ed.) içinde, *Türkçe öğretiminde güncel çalışmalar* (ss. 103-112). Ankara: Şafak.

- Dilidüzgün, Ş. (2014). Türkçe öğretiminde sözcük öğretme yöntemlerinin yeterliliği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7(17), 233-258.
- Göçer, A. (2009). Türkçe eğitiminde öğrencilerin söz varlığını geliştirme etkinlikleri ve sözlük kullanımı. *Turkish Studies* 4(4), 1025-1055.
- Güneyli, A. (2011). Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin sözcüksel görünümü. H. Ülper (Ed.) içinde, *Türkçe ders kitabı çözümleri* (ss. 157-188). Ankara: Pegem Akademi.
- Gür, T., Coşkun, İ. ve Sağlam, F. (2013). İlkokul 2, 3 ve 4. sınıf Türkçe ders kitapları bütüncesinin kelime hazinesini geliştirme eğitimi açısından incelenmesi, *Turkish Studies* 8(1), 1561-1570.
- İbe Akcan, P. (2012). Türkçe öğretiminde sözlük kullanımı: Türkçe çalışma kitaplarında sözlüğe gönderen alıştırmalar. M. Aksan ve Y. Aksan (Ed.) içinde, *Türkçe öğretiminde güncel çalışmalar* (ss. 93-102). Ankara: Şafak.
- İbe Akcan, P. (2014). Türkçe öğretiminde sözcük etkinlikleri: İlköğretim 1.-5. sınıf düzeyinde alıştırmalara ilişkin bir çözümleme. *Dil ve Edebiyat Dergisi / Journal of Linguistics and Literature* 11(2), 43-67.
- İbe Akcan, P., Erköse, Y. & Yalçın Çakmak, Y. (2016). Bilişsel dilbilim kuramı çerçevesinde Türkçe öğretimi etkinlikleri. S. Dilidüzgün (Ed.) içinde, *Kuram ve uygulama bağlamında Türkçe öğretimi* (ss. 536-550). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Karadağ, Ö. ve Kurudayıoğlu, M. (2010). 2005 Türkçe programına göre hazırlanmış ilköğretim birinci kademe Türkçe ders kitaplarının kelime hazinesi. *TÜBAR*, XXVII, 424-436.
- Lüle Mert, E. (2010). *Etkinliklerle sözcük öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Uludağ, Ç. (2010). *7. sınıf Türkçe ders kitaplarının söz varlığı açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Ülper, H. ve Karagül, S. (2012). Sözcük öğretimi yaklaşımları açısından Türkçe ders kitaplarının değerlendirilmesi. E. Yılmaz, M. Gedizli, E. Özcan ve Y. Koçmar (Ed.) içinde *Türkçenin eğitimi-öğretimi üzerine çalışmalar* (ss. 262-272). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

İncelenen Kitaplar

- MEB. (2015a). *İlköğretim Türkçe 6 ders kitabı*. Ankara: MEB.
- MEB. (2015b). *İlköğretim Türkçe 6 öğrenci çalışma kitabı*. Ankara: MEB.